

Галина СТАРОДУБЕЦЬ

**[Рец.]: ПРО ВЕЛИКЕ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛОКАЛЬНОГО
[на]: Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно-
визвольному русі (1937–1953): монографія / Михайло Романюк;
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;
Центр незалежних історичних студій. – Львів, 2016. – 608 с.**

З огляду на сучасні масштаби викликів і загроз національній безпеці наукове дослідження М. Романюка доцільно розглядати у двох аспектах – загальноісторичному (як один із опозиційних пунктів тоталітарній радянській системі) і вузькопроблематичному (як складова українського національно-визвольного руху).

Російсько-українська війна, яка сьогодні знекровлює нашу державу, є одним із етапів тривалої боротьби українського народу за незалежність. Репресивна політика радянського режиму 1920–1950-х років досі є ключовою проблемою наукової і суспільної дискусії.

Аналіз визначених автором монографії часових рамок (1937–1953) радянської імперії уможливує виділення кількох спільних граней матриць сталінської і путінської Росії, які мали й мають безпосередній вплив на процес українського націо- і державотворення. Сучасна “гібридна війна” передбачає не тільки фізичне, збройне насилля, а насамперед морально-психологічне застосування політичних, інформаційних, псевдо-гуманітарних заходів. Схожу тактику використовував сталінський режим з метою знищення українського самостійницького руху на західно-українських землях у 1940-х – 1950-х роках.

Такі “точки дотику”, насамперед у політико-ідеологічній матриці обох імперій, потребують системного дослідження їх минулого через призму локального. Історичну значимість подій українського національного Руху опору середини ХХ століття неможливо осмислити поза контекстом сталінської епохи.

Актуальність теми рецензованої монографії зумовлена також потребою виявити особливості та відмінності протікання процесу національно-визвольної боротьби у регіональному розрізі. Не менш важливим є й інший аспект: це власне іманентні потреби сучасної історичної науки висвітлювати пласти історії, продукувати нові знання та переосмислювати їх.

Новаційні риси цієї наукової розвідки пов’язані передусім з локалізацією об’єкта дослідження. Золочівська округа була однією з кількох складових структури збройного підпілля ОУН та УПА і, без сумніву, мала свої особливості. Використовуючи різноманітні джерела, дослідник висвітлює адміністративно-територіальну та організаційну структуру округи, її динаміку впродовж означеного періоду.

Важливим внеском Михайла Романюка в дослідження історії українського національно-визвольного руху є розшифрування сотень псевдонімів учасників повстанської боротьби та з'ясування керівного складу окружного та підлеглих йому проводів ОУН.

Автор демонструє глибоку обізнаність з історіографією проблеми, цілком слушно виділяючи три типи видань: діаспорні, радянські та сучасні (українські й зарубіжні).

Дослідник ретельно опрацював чимало документів із центральних та обласних відомчих архівосховищ (Архів Головного управління МНС України у Львівській області, Архів СБУ у Львівській області, Галузевий державний архів СБУ України), державного архіву Львівської області, ЦДАВОВ України, а також матеріали приватних архівів.

Джерельна база монографії різнопланова та інформативна, що дає змогу всебічно вивчити проблему. Окрім документів офіційного характеру (звіти, довідки, інформаційні повідомлення, оперативні зведення МВС і МДБ тощо), у дослідженні проаналізовано також понад 600 архівно-кримінальних справ на nereабілітованих і реабілітованих учасників українського визвольного руху Золочівщини, спогади учасників та очевидців тогочасних подій.

Критичний аналіз зафіксованих у радянських документах даних (зокрема статистичних) допоміг автору дослідження відокремити вірогідні матеріали від сфальсифікованих.

Відрядно, що автор не уникає гострих і дискусійних проблем, висловлюючи своє ставлення до них. Йдеться, зокрема, про термінологічний аспект досліджуваного періоду – “український визвольний рух”, “національно-визвольна боротьба”, “оунівське підпілля”, “збройне підпілля ОУН”, “Рух опору”. М. Романюк пропонує також визначення окремих термінів, які часто використовує у дослідженні, зокрема: “адміністративні сотні”, “самооборонні кущові відділи”, “кущові бойвки”. Зважаючи на локалізацію предмета дослідження, доречним видається з'ясування відмінностей між поняттями “повстанська” та “партизанська”.

Досліджуючи структуру Золочівської округи ОУН, автор акцентує увагу на її генезі, що дало йому змогу з'ясувати складність і суперечливість цього процесу. Михайло Романюк реконструює територіальні межі округи, структуру та персональний склад її організаційної мережі, описує форми і способи протидії в рамках Золочівської округи ОУН процесу радянізації, розгорнутого більшовицькою владою від вересня 1939 року в західноукраїнському регіоні. Автор вважає, що військово-політична ситуація в Європі та світі зумовила “мілітаризацію організації” (ст. 79), що виявлялося в посиленні організаційної, вишкільної та бойової роботи. Дослідник детально аналізує структурну реорганізацію Золочівської округи на зламі 1940–1941 року, акцентуючи увагу головню на зовнішніх викликах – початок Другої світової війни, зміщення державного кордону тощо (ст. 77–79). Однак поза увагою автора залишилися внутрішні конфлікти в ОУН (зокрема, розкол на два крила – мельниківське і бандерівське), які вплинули і на позиції членів організації Золочівської округи. У контексті сказаного було б доречно хоча б побіжно розкрити суть взаємостосунків оунівців як усередині Організації, так і місцевого населення до них та їхніх державотворчих ініціатив, зокрема, в період липня–серпня 1941 року.

Дослідник висвітлює розбудову оунівського підпілля в період німецької окупації.

Дотримуючись усталеної у вітчизняній історіографії схеми періодизації українського національно-визвольного руху, науковець робить висновок про завершення оформлення організаційної структури бандерівської ОУН у середині 1942 року, що дає змогу максимально точно визначити адміністративні межі Золочівської округи ОУН та ідентифікувати переважно більшість її очільників (ст. 106–108).

Автор монографії стверджує, що “в часи німецької окупації Золочівська округа продовжувала виконувати роль об’єднуючої ланки між оунівським підпіллям Галичини, Волині та Наддніпрянщини” (ст. 109), через терени округи проходила лінія зв’язку “Галичина-Волинь”; саме ця округа була місцем проведення численних військових, санітарних, господарських вишколів тощо.

У дослідженні висвітлено зародження народної самооборони та формування відділів УПА в Золочівській окрузі. Висновок про те, що “процес та шляхи формування відділів УПА на теренах Золочівської округи значно відрізнявся від такого ж явища в інших округах Львівської області ОУН, оскільки тут місцевий провід був змушений розраховувати передусім на власні кадри” (ст. 119), є елементом новизни у вивченні цієї теми.

М. Романюк яскраво висвітлює особливості діяльності збройних відділів Золочівщини періоду німецької окупації. Автор цілком слушно виокремлює у ній три вектори – протинімецький, протирадянський та протипольський, підсилюючи твердження низкою фактів, почерпнутих із різних історичних джерел.

Збройну боротьбу УПА та формувань ОУН зі сталінським режимом у період від середини 1944 до початку 1946 років аналізує М. Романюк у наступному розділі дослідження. Дослідник акцентує увагу на генезі адміністративно-територіальної та організаційної структури Золочівської округи ОУН. На думку автора, структура провідів ОУН усіх рівнів “не була сталою і змінювалася залежно від військової та оперативної ситуації, завдань конкретних територіальних ланок ОУН, наявності кадрів тощо” (ст. 141).

Важливим, на нашу думку, є аналіз військово-пропагандивної та організаційної діяльності мережі ОУН та УПА. Михайло Романюк виокремлює низку форм боротьби українських підпільників: протидія мобілізації місцевого населення до лав Червоної армії та проведення власної мобілізації до бойових підрозділів УПА і самооборонних відділів; організація військових вишколів; здійснення наступальних та оборонних операцій; підготовка та проведення рейдів; атакатні (терористичні) акції.

Дослідник зосередив увагу на формах і способах боротьби сталінського режиму з повстанським рухом. Використовуючи різноманітні джерела, Михайло Романюк детально висвітлює способи антиповстанської боротьби у конкретному регіоні.

У четвертому розділі монографії автор досліджує організаційну та структурну перебудову Золочівської округи ОУН. Чи не найважливіша проблема оунівського підпілля після “великої блокади” – “постійний брак кадрів, зокрема серед керівного складу”. Посилення тиску на місцеве населення з боку радянської репресивної системи спонукало керівництво Організації до ліквідації двох референтур провідів підпілля – господарчої та зв’язку; запровадження в 1947–1952 роках практики

суміщення кількох посад у підпіллі; посилення належно організованого та оперативного діючого зв'язку між структурними клітинами підпілля.

Періодом організаційного згортання націоналістичного підпілля на Золочівщині автор вважає 1953 рік, коли “після загибелі І. Червака (“Олеся”) окружний провід, як керівний центр збройного підпілля в регіоні, припинив існування” (ст. 299). Основними детермінантами цього процесу була зміна тактики націоналістичного підпілля, а також наростаючий тиск окупаційної влади на населення регіону із застосуванням терору, залякування, депортацій і економічного визиску та комплекс агентурно-бойових заходів репресивно-каральної системи.

Введення Михайлом Романюком до наукового обігу значної кількості архівних матеріалів (переважна більшість досі не була опублікована) значно розширює межі наукового вивчення проблеми. Надзвичайно важливим досягненням є розшифрування великої кількості псевдонімів учасників національно-визвольної боротьби та криптонімів організаційних одиниць підпілля, ідентифікація персонального складу керівників окружного та підлеглих йому проводів ОУН. У “Додатках” автор висвітлює події 1944–1954 років у Золочівській окрузі ОУН, використовуючи витяги з важливих, досі неопублікованих документів у хронологічному порядку.

Біографічні довідки 278 активних учасників національно-визвольного руху Золочівщини вміщено в окремому тематичному блоці монографії. Завдяки скрупульозній пошуковій роботі Михайла Романюка стали відомими імена багатьох активістів низової та середньої ланок повстанського підпілля – станичних, зв'язкових, господарчих, військових референтів та керівників районних проводів Організації; комендантів та бійців окремих боївок, діячів інших підрозділів УПА та ОУН(б). У виданні опубліковано чимало фотографій, які зацікавлять не тільки фахівців, а й пересічного читача.

Зважаючи на дуже гостру потребу українського суспільства у маркерах національно-державної ідентифікації, вважаємо, що монографія є дуже актуальною. Орієнтована на широке коло читачів, вона дає змогу нашому сучасникові заглибитися в події, які окреслюють поняттям український національно-визвольний рух, а також за популяризованими схемами побачити конкретну людину, подивитися на події її очима, відчути й пережити її злети і трагедії.